

## **DE REIS NAAR DE MAAN BIJ JULES VERNE EN JACQUES OFFENBACH**

HANS VAN DEN BRANDHOF

In 1865 publiceerde Jules Verne *De la terre à la lune*, aanvankelijk als feuilleton in het *Journal des Débats politiques et littéraires*, later in boekvorm. Het jaar daarop volgde het tweede deel *Autour de la lune*, in het begin eveneens als feuilleton en enkele jaren later, in 1870, in boekvorm. In het Nederlands zijn deze boeken verschenen in één bundel getiteld *De reis naar de maan in 28 dagen en 12 uren*.

Vijf jaar na het verschijnen van het tweede deel in boekvorm in Frankrijk, in 1875, heeft Jacques Offenbach over een maanreis de operette *Voyage dans la lune* gecomponeerd. Hieronder zal eerst in het kort op de inhoud van het boek van Verne worden ingegaan. Vervolgens zal de operette van Offenbach aan de orde komen, waarbij aandacht aan zowel de tekst als de muziek zal worden besteed. Tot slot zal de vraag aan de orde komen in hoeverre het boek van Verne respectievelijk de operette van Offenbach als uitingen van de romantiek kunnen worden beschouwd.

### *De la terre à la lune*

In het verhaal van Verne maken we kennis met een vereniging van Amerikaanse oorlogsveteranen, die zich ten doel stellen nieuwe soorten werpgeschut te ontwerpen of bestaande soorten te verbeteren. Omdat hun vindingen in de praktijk niet kunnen worden gebruikt, daar in Amerika geen oorlog wordt gevoerd, beraadt men zich over mogelijke andere toepassingen. De voorzitter komt dan op de gedachte een geschut te ontwerpen voor een ruimtereis en met het daarmee af te schieten projectiel de maan te bezoeken. Dit idee wordt enthousiast ontvangen, waarna voorbereidingen worden getroffen om het geschut alsmede het projectiel te vervaardigen. Nadat de financiering geregeld is, wordt in Stone's Hill bij Tampa-town (thans aangeduid als Tampa) in Florida een reusachtig kanon gegoten, waarmee een ruimtecapsule van aluminium kan worden afgeschoten. Nadat alle voorbereidingen in 23 hoofdstukken zijn beschreven, komt de reis zelf aan de orde. Op 1 december vindt de lancering plaats van de capsule met aan boord een drietal astronauten en enkele honden. Hun reis wordt in 24 hoofdstukken beschreven, waarbij de verschillende avonturen die zij beleven, aan de orde komen. De capsule maakt geen landing op de maan, maar vliegt er om heen, zodat voor het probleem hoe de terugreis naar de aarde zou moeten worden gerealiseerd, meteen een passende oplossing was gevonden. Tijdens de reis overlijdt een van de honden, die vervolgens buiten de capsule wordt gezet. Op een zeker ogenblik gaat een kraan van een van de zuurstoftanks lekken, waardoor de reizigers enige tijd in een dronken roes geraken. Verder wordt aandacht besteed aan problemen als de gewichtloosheid en het nuttigen van voedsel en er worden discussies beschreven over onder andere de baan die de capsule volgt, de vraag welke zeeën en bergen de reizigers op de maan waarnemen en de vraag aan welk land de maan zou toevallen indien de reizigers op het hemellichaam zouden landen. Wanneer de capsule om de maan heen is gevlogen, komt hij in een baan naar de aarde terecht en keert als gevolg van de aantrekkingskracht van de aarde terug om uiteindelijk in de Stille Oceaan bij Mexico te vallen. Hier wordt hij na een langdurige zoektocht door een Amerikaans oorlogsschip, dat juist peilingen in dit gebied doet, gevonden.

Het boek van Verne is gepubliceerd in een periode waarin verscheidene boeken over ruimtereizen verschenen: *Voyage à la lune* van Alexandre Dumas, een anoniem werk met dezelfde titel en verder een werk van Achille Eyraud, *Voyage à Vénus*, en een werk van Henri de Parville, *Un habitant de la planète Mars*. Al deze boeken zijn tegenwoordig in de vergetelheid geraakt in tegenstelling tot het boek van Verne, dat nog altijd wordt gelezen. De reden daarvan moet waarschijnlijk gezocht worden in enerzijds Verne's boeiende stijl vol ironie en satire, anderzijds in het feit dat hij belangrijke technische en technologische problemen, zoals het ontbreken van een dampkring bij de maan en het zich onttrekken aan de aantrekkingskracht van de aarde serieus heeft benaderd. Ook het feit dat de ruimtecapsule niet op de maan landt, maar er om heen vliegt, was een in die tijd unieke benadering, waarmee het probleem van de terugkeer naar de aarde op originele wijze werd opgelost. Anderzijds vertoont Verne's benadering ook fouten: bij het afschieten van de capsule met een kanon krijgt dit een zodanige snelheid dat het door wrijving met de dampkring zou verbranden. Hetzelfde probleem zou

zich ook voordoen bij de terugkeer naar de aarde, indien het projectiel niet door parachutes wordt geremd voor het in zee valt.

### **Drie romans waarin een monsterkanon voorkomt**

Joëlle Dusseau<sup>1</sup> heeft er op gewezen dat het boek van Verne er één is van een drietal, waarin een reusachtig kanon een belangrijke rol speelt. Het tweede boek is *Les cinq cents millions de la Bégum (Eldorado en het monsterkanon van Staalstad)*, dat in 1879 verscheen. Dit gaat over de verdeling van een reusachtige erfenis aan een Fransman en een Duitser. De Fransman sticht een modelstad, *France-ville*, die voldoet aan de hoogste normen van hygiëne en waar een ongekeerde welvaart bestaat. De Duitser bouwt een reusachtige fabriek, waar zwaar materieel zoals stoommachines, locomotieven en vooral kanonnen worden geproduceerd. In het geheim construeert hij een reusachtig kanon, dat gericht is op *France-ville* en waarmee hij met een ingenieus geconstrueerd projectiel de gehele stad kan vernietigen. Wanneer het projectiel echter op een zeker ogenblik wordt afgeschoten, blijkt het zo'n reusachtige snelheid te hebben, dat het over *France-ville* heen vliegt en als een satelliet in een baan om de aarde terecht komt. Het derde boek is getiteld *Sans dessus dessous (Een schot in de lucht)* en verscheen in 1889. Hier komen we de oorlogsveteranen uit *De la terre à la lune* weer tegen. Zij bouwen opnieuw een reusachtig kanon, waarvan de terugstotende kracht bij het afschieten van een kanonskogel in bepaalde omstandigheden de aarde een zodanige schok zou moeten toebrengen, dat de stand van de aardas verandert. Omdat de veteranen hebben ontdekt dat zich onder de Noordpool grote hoeveelheden steenkool en metaalerts bevinden, kopen zij daar gebieden op en bouwen vervolgens een monsterkanon waarmee zij de stand van de aardas willen veranderen. Het blijkt echter dat het beoogde effect met het betreffende kanon niet kan worden bereikt, zodat het gehele plan mislukt. De conclusie is dat het de mens niet toegestaan is wijzigingen aan te brengen in de wereldorde, zoals die door de Schepper is gecreëerd.

### ***Le voyage dans la lune***

Gezien het feit dat in de periode rond 1860 verschillende schrijvers boeken hebben gepubliceerd die handelen over ruimtevaartreizen, hebben zulke reizen toen kennelijk de nodige aandacht gehad. In dit kader is Jacques Offenbach er waarschijnlijk toe gekomen een operette te componeren, waarvan het onderwerp een reis naar de maan is. Offenbach, die geboren was in 1819 en die op veertienjarige leeftijd naar Parijs ging, waar hij aan het conservatorium heeft gestudeerd, begon al vroeg met het componeren van cellomuziek, toneelmuziek en korte tijd later ook operettes. Hij raakte bevriend met verscheidene componisten van betekenis zoals Friedrich von Flotow, Giacomo Meyerbeer en Anton Rubinstein. In een vroeg stadium had hij contact met enkele theaters in Parijs, om tot uitvoering van zijn operettes te komen. In het voorjaar van 1873 kocht hij het theater Gaîté dat hij liet verbouwen en moderniseren en dat op 2 september 1873 kon worden heropend. Omdat de werken die er vervolgens werden uitgevoerd over het algemeen weinig succes hadden, heeft hij het theater al in 1874 weer met verlies verkocht. Wel zijn hier naderhand nieuwe operettes van hem op de planken gebracht. Hij componeerde vaak met grote snelheid, was zeer vindingrijk en had gevoel voor theater. Daarbij heeft hij in deze periode meer dan ooit de wens



<sup>1</sup> J. DUSSEAU, *Jules Verne : la face cachée*, Parijs, 2005.

gehad om zijn werken tot een commercieel succes te maken. Hoewel zijn gezondheid achteruit ging – hij had last van jicht en reumatiek – maakte hij in 1875 drie nieuwe operettes: *Le voyage dans la lune*, *La Créole* en *La Boulangère a des écus*. Het idee van de eerstgenoemde operette ontleende hij aan het boek van Jules Verne. De inhoud van het werk luidt ongeveer als volgt.

Begonnen wordt er met de kennismaking met Prins Caprice, zoon van koning V'lan, die na een lange afwezigheid terugkeert naar zijn ouders. Hoewel de koning wil aftreden en het gezag aan zijn zoon wil overdragen, wijst de laatstgenoemde dit af. Hij uit de wens een reis naar de maan te willen maken en vraagt de koninklijke hofuitvinder, Mikroskoop, een geschut te ontwikkelen, dat een capsule naar de maan kan schieten. Na de opdracht aanvankelijk te hebben afgewezen, zet Mikroskoop zich ertoe het geschut te ontwerpen. Zodra hij hierin geslaagd is en het kanon met de capsule is vervaardigd, besluiten koning V'lan en de geleerde Mikroskoop prins Caprice te vergezellen op zijn reis. Nadat de laatste voorbereidselen zijn getroffen met onder meer het inladen van een kist appels, wordt de capsule afgeschoten.

Het tweede bedrijf speelt zich af op de maan, waar koning Cosmos heerst. Hier wordt op een zeker ogenblik de capsule met de drie reizigers waargenomen. Nadat deze is geland, stappen zij uit en worden meteen in hechtenis genomen. Op verzoek van de dochter van koning Cosmos, prinses Fantasia, worden zij echter, wanneer blijkt dat de aanvoerder iemand van koninklijken bloede is, vrijgelaten. Prins Caprice ontbrandt in liefde voor prinses Fantasia, maar als hij haar wil kussen, merkt hij dat de maanbewoners geen liefde of aanhankelijkheid kennen. Hun kinderen brengen zij ook niet zelf voort, maar zijn afkomstig van de achterkant van de maan. Wanneer Caprice vervolgens in een appel bijt, wil Fantasia dat ook proberen, maar als zij een hap heeft genomen, ervaart zij plotseling een gevoel van verliefdheid. Beiden bezingen daarop de appel (*Ah! Quel fruit charmant!*), waarna een ballet van maandraken het tweede bedrijf besluit.

In het derde bedrijf ontdekken de vrouwelijke maanbewoners de liefde en tonen de drie bewoners van de aarde hun genegenheid (*Je le dis avec fierté, nous cherchons une clientèle par amour de l'humanité*). Zang en dans met onder meer een ballet van sneeuwvlokken wisselen elkaar af tot een *galop final* dit bedrijf besluit.

In het vierde bedrijf maken we kennis met een tribunaal, dat over het vertrek van de reizigers van de aarde moet beslissen (*Voici le tribunal, il est joyeux, original, il folichonne, allons y donc gaiement, d'un petit jugement*). Voordat dit echter een oordeel heeft uitgesproken, vindt een vulkaanuitbarsting plaats, waarna het licht van de aarde wordt bezongen (*Terre! Nous te saluons, o terre, o belle astre argenté*) terwijl vervolgens gesuggereerd wordt dat beide hemellichamen elkaar naderen en zich verenigen.

De gebeurtenissen spelen zich hier af in een sprookjeswereld en zijn in belangrijke mate gespeend van werkelijkheidszin. De tekst is humoristisch, maar maakt geen sterke indruk. Aan de totstandbrenging hebben drie personen meegewerkt, die als Vanloo, Leterrier en A. Mortier zijn aangeduid. De eerste twee hebben naderhand ook de tekst van de operette *Mam'zell Moucheron* geschreven, terwijl Mortier de tekst van een operette *Le docteur Ox* in 1877 schreef. Dit werk heeft Offenbach gecomponeerd naar het verhaal *Une fantaisie du Docteur Ox* van Verne, dat deze in 1872 in *Le Musée des familles* publiceerde. Mortier heeft waarschijnlijk de belangrijkste bijdrage geleverd aan de tekst van *Le voyage dans la lune*. Hij was medewerker van het dagblad *Le Figaro* en schreef hiervoor wekelijks columns, die werden aangeduid als *Les soirées parisiennes*.

De muziek van Offenbach kan geslaagd worden genoemd. Hoewel het werk weinig bekendheid geniet, hoort het tot de betere operettes van Offenbach. In de ouverture horen we een door koperblazers gespeeld motief, dat een ruimte-effect suggereert:



De operette bestaat vervolgens uit een opeenvolging van liederen, balletmuziek, dansen met vaak prikkelende ritmes, een fanfare, een madrigaal en een aantal melodrama's. Er treden verscheidene koren op van achtereenvolgens burgers, astronomen, smeden, marktbewoners, artilleristen, bewakers,

gezelschapsdames (*les demoiselles d'honneur*) en raadsheren (van het tribunaal). De karakterisering van de hoofdpersonen is niet altijd zo sterk, maar als geheel is de muziek afwisselend en voldoende boeiend om de aandacht gaande te houden.

De première vond plaats op 26 oktober 1875 in het Gaîté theater in Parijs. De voorgevel was toen versierd met een afbeelding van de maan met daarbij de aankondiging dat de operette was gebaseerd op de roman van Jules Verne. De uitvoeringen hebben geruime tijd uitverkochte zalen getrokken. Het werk is niet minder dan 415 maal gespeeld, zodat het financieel een succes kon worden genoemd.

### Verne en Offenbach

Verne en Offenbach hebben elkaar, zoals Pourvoyeur in 1971 heeft vastgesteld, wederzijds beïnvloed. Dit is niet alleen te merken in *Le voyage dans la lune*, maar ook in enkele andere werken, zoals het hierboven genoemde *Le docteur Ox*, dat Verne in 1872 publiceerde en waarnaar Offenbach in 1877 een operette componeerde. Op de vraag of Verne en Offenbach elkaar gekend hebben, heeft Pourvoyeur bevestigend beantwoord. Zij woonden gelijktijdig in dezelfde stad en bewogen zich in dezelfde kringen. Er zijn aanwijzingen dat zij elkaar enkele malen, in het bijzonder in 1858 hebben ontmoet. Zij zullen voor elkaars werken waardering hebben gehad, waar Verne een meester was in het schrijven van ironische teksten en Offenbach regelmatig uitmuntte in politieke en sociale satire. Dit heeft echter niet kunnen verhinderen dat Verne zich op een zeker ogenblik aan de operette *Voyage dans la lune* toch zo heeft geërgerd, dat hij heeft overwogen een klacht tegen Offenbach in te dienen. Hij heeft hierover overleg gepleegd met zijn uitgever Hetzel en daarbij naar voren gebracht dat hij wegens een drietal *ontleningen* stappen tegen Offenbach wilde ondernemen. Het betrof: de constructie van het kanon, het afschieten van de capsule en het bij een vulkaanuitbarsting naar boven stuwen van een voorwerp.

Het betreft hier denkbeelden, waarvan de eerste twee afkomstig waren uit *De la terre à la lune* en het derde uit *Voyage au centre de la terre*. De uitwerking is bij Offenbach wezenlijk anders dan bij Verne. Tot het formeel indienen van een klacht is het niet gekomen, waarschijnlijk omdat de kans dat deze gehonoreerd zou worden uiterst klein was. Verne kan de veronderstelling hebben gehad dat zijn ideeën auteursrechtelijk waren beschermd. Het auteursrecht stond in zijn tijd in de kinderschoenen en de uitleg ervan was nauwelijks uitgekristalliseerd. Abstracte denkbeelden of ideeën worden auteursrechtelijk echter niet beschermd: alleen het uitgewerkte wetenschappelijke of artistieke werk komt voor bescherming in aanmerking. Tot dit inzicht zal Verne vermoedelijk in een wat later stadium zijn gekomen, zodat hij van het indienen van een klacht uiteindelijk heeft afgezien.

### Tot slot

Jacques Offenbach en Jules Verne waren sterk verschillende persoonlijkheden, wier belangstellingsgebieden niettemin bepaalde raakvlakken hadden. Zij moeten een aantal malen contact met elkaar hebben gehad, maar van een hechte vriendschap is geen sprake geweest. De contacten zijn voor met name Offenbach waardevol geweest, want zij hebben er aan bijgedragen de variëteit aan onderwerpen van zijn operettes te vergroten.

### Bronnen

- E. Franquinet, *Jules Verne: zijn persoon en zijn werk*, Eindhoven, De Pelgrim, 1942.
- J. Dusseau, *Jules Verne : la face cachée*, Parijs, 2005.
- P. Costello, *Jules Verne, de man die de toekomst uitvond*, Utrecht/Antwerpen, 1979.
- O. Schneiderei, *Jacques Offenbach*, Leipzig, 1966.
- A. Faris, *Jacques Offenbach*, Londen & Boston, 1980.
- R. Pourvoyeur, *Jacques Offenbach et Jules Verne*, in: Bulletin de la société Jules Verne, nr. 20 en 21, 1971-72.
- A. Vanloo, E. Leterrier en A. Mortier, muziek van J. Offenbach, *Le voyage dans la lune*, 1875.

H. van den Brandhof, oktober 2010